

UNGER ZOLTÁN - JÁNOSI CSABA: A TUSNÁDI BORVÍZMŰZEUM (I.)

Tusnád Erdélyben, Székelyföldön, Hargita megyében található, a Csomád-hegység északi lábánál, még a Csíkszék déli részén, ahol az Olt kilép Háromszék vidékére. Ez az a tájegység, ahol a föld mélyéből számtalan ásványvíz fakad, amit itt *borvíznek* neveznek. Más vidéken e savanyú vizeket még csevicének is mondják.

Idéznünk kell a vidék és a térség híres geológusát, Bányai Jánost, aki nem kevesebbet állít, minthogy „Nincs a földkerekségnek még egy ilyen kis pontja, mely oly bőkezűen ontaná magából a felséges italt, mint a Hargita vidéke. Ha Finnországot az ezer tó országának neveztük el, úgy még jogosabban mondhatnánk a Székelyföldet az ásványvizek, vagy székelyesen a borvizek hazájának.”

És ha már ilyen sok és sokféle ásványvíz buggyan elő, akkor az idők folyamán számos kis fürdőt is építettek a székelyek, amelyekkel sok „nyavalyát”, betegséget is gyógyítottak, kezeltek. Soknak bizony híre is ment, és némelyik – főleg a 19. században – egész fürdővárosokká nőtte ki magát (Borszék, Tusnádfürdő, Előpaták, Kovászna stb.), hiszen a Kárpát-medencében ekkor honosodott meg az intézményes fürdőkultúra. Ennek reneszánszát éljük ma, amikor a wellness-központokban gyógykezelésekre is jelentkezhettek a pihenni, gyógyulni vágyók. De mi lesz, mi lett a sorsa a kis falusi fürdőknek, amelyek nem nőttek ki magukat városokká, wellness-centrumokká, és csak a környékbeliek ismerték? Igen, múlt időben fogalmazunk, mert sok helyen már csak az öregek ismerik a helyet, hol is volt és mire is volt jó a kismedence vize.

Mielőtt az olvasó elkeseredne, és intézményes segítségért kiáltana, megnyugtadjuk, hogy a Kaláka-mozgalom civil alapon és pályázatok segítségével felkarolta a fürdők sorsát (lásd a *Kalákázni jó* című kiadványokat). A „kaláka” szó a közösen, együtt végzett munkát jelenti egy falu kisebb, nagyobb közösségében. A kaláka már emberemlékezet óta természetes része az ember életének, amelynek gyökerei még az ipari forradalmak előtti időkig nyúlnak vissza, amikor is nem erőgépekkel, hanem kézi – és állati – erővel végzett közös munka (pl. házépítés, aratás, kaszálás, szénacsinálás stb.) építette, gyarapította a nagycsaládot, a kis közösséget, az utcát, a falut. Ezek az alkalmak szellemileg-lelkileg összekovácsolták az embereket, valódi közösségek alakultak ki, amelyeket lépten-nyomon tetten érünk a népi hagyományokban is. A mai Kaláka-mozgalom a korábbiak szellemiségét megidézve hívta életre az újkori fürdőépítő kalákákat, ahol nemcsak a falu vállalt részt a munkában, hanem egy másfajta nagyobb közösség formálódott, túllépve a kisközösség, a falu, a tágabb térség, sőt az országok határait.

Történt ugyanis, hogy helyi (Csíki Természetvédő és Természetjáró Egyesület – Jánosi Csaba) és budapesti kezdeményezésre (Ars Topia Alapítvány és Pagony Tájépítészeti Iroda) például egy kis falusi fürdő felújítására egy heti kaláka-munkaprogramot szerveztek. A falu számára egy újabb, emlékezetes összefogási alkalmat teremtett, ahol a magyar emberek már nem is annyira a fürdőért, de közösségük megújulásáért fogtak össze. A munkát pedig a szó nemes értelmében vett vendégmunkások végezték; fiatalok, diákok, fiúk, lányok, egyetemisták stb. A falu elszállásolta és ellátta a táborozó vendégeit, egy jó ács- vagy kőművesmester pedig hadra

fogta a vendégmunkásait, és egy hét alatt visszaépítették a régi fürdőt. Sőt, kiegészítő létesítmények is készültek. Ilyen „járulékos” kiegészítő volt például a Rózsafüzér út a Csíksomlyói Barátok Feredőjénél. Itt történt, hogy egyik nem, de legalább is kevésbé hívő látogató – végigsétálva e lelki-imádságos úton – elérkezett a felújított medencéhez, és megkérdezte: „Ezt ma is használják szakrális célokra?” Találó kérdés! – a tervező (Pagony Kft.), a bonyolító (CsTTE) és a kivitelezők teljes mértékben elérték a céljukat.

Ennek a teljességre törekvő csapatnak a sokrétű munkája és eredménye számos ilyen „faluvégi” fürdő felújítása, amely immár húsz évet ölel fel. Mára már ez is hagyományteremtő erejűvé lépett elő, az elején még fiatal csapat immár családostól, gyerekekkel tér vissza egy-egy ilyen Kaláka-alkalomra.

Nem teljesen a sorba illő, de e mozzalom szakmai tervezésének egyik rendkívüli eredménye, summázása a Tusnádi Borvízmúzeum. Igényes, körütekintő munka előzte meg a fürdők felújítását. Levéltári anyagok, korábbi és legújabb kutatások eredményei alapján történt az igényes tájépítészeti tervezés. Így az igazi hagyományokon alapuló, de a régít újjá gondoló tervezés és kivitelezés jelentette egy-egy ilyen fürdő felújítását és elmondható, hogy új mű született. De mi legyen az összegyűjtött anyaggal?

Így született meg az az ötlet, amely életre hívta a Székelyföldi Első Borvízmúzeumot – ennek a bemutatása cikkünk témája. A világ egyik, ha nem a legkisebb múzeuma, amely különálló épületbe költözhetett. És amelyet a Csíki Természetjáró és Természetvédő Egyesület, a Polgártárs Alapítvány Esztány Győző tervei alapján épített meg, s belga pályázati pénzekből hozott létre. A kis, jurtaszerű épület – méreteinek ellenére – tudományos megalapozottsággal mutatja be a Székelyföld büszkeségét, a borvizet. A kiállítás felhívja a figyelmet a Székelyföldön található borvizek értékeire, kutatóira és az erre épülő ivó- és fürdőkultúra történetére, a természeti világ értékeire és megóvásuk módjára.

A belső kiállítást Jánosi Csaba, valamint a Pagony Táj- és Kertépítész Iroda tervezte és készítette, a munkálatokban segítséget nyújtott a Csíki Székely Múzeum és az akkori Magyar Állami Földtani Intézet. A kiállítás magyarországi pályázati pénzekből és magánadományokból készült el. A Borvízmúzeum építését a tér rendezése követte, ahol a falu védőszentjének, Szent Ferencnek a szobrát helyezték el.

A plakátok Takács Edvárd hozzáértő munkáját dicsérik. A jurta formájú épületben 11 kis kiállító terület található, amelyeket a továbbiakban részletesen bemutatunk.

Aki belép e kis épületbe, azonnal feltűnik két térkép. Közelebb lépve, az első nem is térkép, csak térképszerű megjelenítéssel egy digitális domborzatmodellt ábrázol. Ez úrfelvételek alapján számított magassági pontok adatbázisából táplálkozik, és a szemünk által is megszokott színezéssel (alföld: zöld, dombvidék: világos barnás és a hegyek sötét barnák) szemlélteti a Kárpát-medence domborzati viszonyait. Illő az idézet is, amely a térkép felső és alsó szélén helyet kapott: „Kevés olyan szerencsés nép van a világon, aki a hazáját akkor is megtalálja, ha a határok nincsenek

azon feltüntetve”, ugyanis csak domborzatot szemléltet a modell. A másik térkép Székelyföld borvítérképe (Zsigmond Enikő szerkesztette), amelyet ráterítettünk az imént említett digitális domborzatmodell székelyföldi kivágatára. Így a szemlélő a domborzati háttérrel a jelentős borvízforrásokat is könnyen megtalálja a térképen.

A víz szentsége

Ahogy belépünk, balra található az első plakát, amely a víz szakrális tulajdonságait veszi számba és előtte egy régi falusi mosdópad kap helyet a szokásos lavórral. A padot, körbe, egy kézzel készült, házi varrottas díszíti, amelyen a Szűzanya szívéből kiálló hét tör szemlélteti a szívének-lelkének hét fájdalmas sebet. A plakát már-már az okkult tudományosság határát súrolja a felsorakoztatott tematikákkal, de indokoltnak láttuk ezek bemutatását is, hiszen része a népi hiedelemvilágnak.

Az egykori erdélyi unitárius püspök unokája, Edmond Bordeaux Székely talált egy régi szép idézetet és gyűjtött egy Vízhúgunkhoz szóló imát a Vatikáni titkos levéltárban, amelyet az Esszénus Béke Evangéliuma őrzött meg:

„Víz angyala áradj a verembe, és add testemnek az élet vizét.
És érezni fogjátok, mint a folyó rohanó sodrát, a Víz Angyalának erejét véretekben, és mint a folyó a patakját, ugyanúgy küldjétek a Föld Anya erejét véreteken keresztül testetek minden részébe.
És az gyógyítani fog, mert a Víz Angyalának ereje nagyon különös, s amikor beszélsz hozzá oda küldi erejét, ahova te kívánod, mert amikor az Isten angyalai lakoznak az Ember Fiában minden dolgot lehetségesek.”

Vulkánok hűsítő könnyei – a borvizek geológiája

A geológiai bemutató a vizek eredetével foglalkozik. Azzal, hogy milyen képződményeken keresztül kerül a felszínre az ásványvíz. A rövid terjedelmű Székelyföld földtani felépítést *A legrégebbi kőzetek*, *a Kárpát-medencei unikum Székelyföldön*, *Az óriások erejének nyomai*, *Gáz van...*, *A tűzhányók földjén* és *A ma is fellelhető jégkorszak vidéke* elnevezésű fejezetekbe rendeztük; hívogató, magáért beszélő címeikkel, törekedve a közérthetőségre. Ezen a plakáton középen találjuk Herbach Ferenc 1878-as, eddig az egyetlen székelyföldi földtani térképet. E térkép és a térségről készült leírás mérőföldkő, ugyanis a Magyar Királyi Földtani Intézet alapítása (1869) utáni kilencedik évben, 1878-ban jelent meg az első tájegységi monográfia, a *Székelyföld földtani és őslénytani leírása*. Ez jelentette a későbbi hasonló kiadványok és földtani felvételek zsinórmértékét.

Ásványvízkutatás

A harmadik plakát az ásványvízkutatás főbb mérföldkövét szemlélteti, ahol megtudhatjuk, mit is nevezünk ásványvíznek, borvíznek, mofettának és gejzírnek. Sőt, a térség e nemes kincseinek kutatóit is számba vettük, mert már évszázados hagyománya van a szakterületnek. Külön kiemeltük a korán elhunyt, torzóban maradt életművű kutató-tanár, Kristó András nevét, akinek személyes tárgyai is helyet kaptak a múzeumban. Így íróasztala és jelentősebb példaképei, könyvei is megtalálhatóak a plakátok mellett. Széke mögött egy nagy fűzfatorzs áll, amelyre felakasztottuk a geológus kalapácsát és esőköpenyét – mintha gazdája épp csak kilépett volna a Baglyas forráshoz egy pohár borvízért.

Élő környezetünk bemutatása

A következő stáció a természetismeret tablóit, a tágabb térség növény- és állatvilágát, a vulkáni tájat, a borvizek környezetét mutatja be. Ugyanakkor a táj nemcsak természeti, de évszázados emberi alkotás is. Nem túlzó talán, ha azt állítjuk, hogy az egyik utolsó sziget, amely az európai tájkultúra megőrzendő örökségét hordozza. Ebben a szellemben és meggyőződésben dolgoztak a Kalákások, és aki erre jár, eldöntheti mennyire sikerült e gondolat és az eredeti népi lelkület reprodukciója.

A gyógyfürdők világa

E plakát talán a leggazdagabb az összes közül. A gyógyhelyek kialakulását, fejlődését, a gyógyvizek hasznosítását és vizsgálatát mutatja be történetiségeiben. Kiemelendő egy momentum, amely haladó szellemiségében sajnos kettétört a trianoni diktátummal, és azóta is hiányos a fürdők fejlesztésében. Történt ugyanis, hogy „Dr. Koós Mihály 1904-ben *A tusnádi székely kongresszusnak a m. kir. Földművelésügyi Minisztérium ügykörét érintő határozatáról és a székelyföldi földműves nép gazdasági felsegítésére irányuló javaslatok* című tanulmányában kilenc pontos feladatsort tett a székelyföldi fürdők fejlesztése érdekében:

„A fürdőtörvény megalkotása, s ennek keretében a fürdők hitelviszonyainak állami segítséggel való rendezése szorgalmaztassék,

Arra alkalmas székely fürdőknél állami gyermeksanatóriumok létesíttessenek,

A székelyföldi fürdők forrásviszonyainak tanulmányozására, fúrási munkák vezetésére, csatornázási tervek elkészítésére állami szakközegek díjtalanul kiküldhessenek, vegyelemzések díjtalanul végeztessenek,

A turistica fejlesztésére irányuló társadalmi mozgalom támogattassék,

Turisticai vonalba eső székely községek között személyszállító postajáratok

szerveztessenek, ily községek szövetkezetei személyfuvarozásra alkalmas kellő számú kocsik beszerzésében segíeyztessenek,

A székelyföldi fürdőknek telephonnal való mielőbbi összekötése szorgalmaztassék,

A székelyföldi turisticában használható rövid kalauz megírása megrendeltesék és a könyv állami támogatással kiadassék,

A székelyföldi fürdők között érdekeik közös istápolására külön szövetség létesíttessék s e szövetség úgy erkölcsileg, mint anyagilag támogattassék,

A Székelyföld ásványvizeinek értékesítése eladási kísérletekkel, az államilag segíeyzett közlekedési és kereskedelmi vállalatok igénybevételével s minden alkalmas módon előmozdítassék.”

Székelyföld gazdag ásványvízkincse számos helyen ma is elhanyagoltan, szennyezetten várja tisztítását, gondozását, gyógyító erejének újbóli felfedezését, annak érdekében, hogy visszakerüljön a rendeltetésszerű használatba, a gyógyulni vágyók javára és örömeire. Ezen próbált segíteni a Kaláka-mozgalom, hogy ne csak a nagy, még a 19. században kiépült fürdővárosok lehetőségeit használják a gyógyulni vágyók, hanem az értékes, bár kisebb és eltérő gyógykezelésre alkalmas vizek is bekerüljenek újra a köztudatba. Természetesen részleteket olvashatunk itt a történelmi hagyománnyal rendelkező fürdőkről az Orbán Balázs, a Hankó Vilmos, a Teleki Domokos, az Ábrahám Ambrus és a Jókai Mór korabeli élményei alapján született gazdag beszámolókból is.

Ivókultúra és palackozás

Számos borvizet ivókúraként alkalmaztak vagy javasoltak az egykori fürdőorvosok, de egyszerűen csak szomjúság ellen is fogyasztották némely forrás szénsavas vizét. Ez aztán a szállítási és a forgalmazási tevékenység kialakulását is maga után vonta. Kezdetben cserépkorsókban szállították a vizet, a nagyobb mennyiségre pedig fahordós megoldást alkalmaztak, és szekereken (télen pedig szánon), különböző vontatással (ló, tehén, öszvér, bivaly, sőt, gyerekek kutyaszánnal) juttatták célba a borvizet. Az üvegtechnológia elterjedése aztán forradalmasította az ásványvíz-palackozást is, mert így hosszabban eltartható lett, illetve a nyomás alatti tárolással való szállítás lehetőségét is biztosította. Sikerült egy muzeális, kézi üvegmosót és kézi palackozót is kiállítani a múzeumban. Ezt az üveges technológiát később automatizálták, és mára az üveget felváltotta az egyáltalán nem környezetbarát műanyag pille-palack.

E plakátok bemutatásának a célja az volt, hogy emléket állítson az első Székelyföldi Borvízmúzeum eredeti kiállításának, ugyanis e plakátok lekerültek a falról és idén nyártól megújult formában, új belső installációkkal várja vendégeit a múzeum.